

УДК 343.851

Грабазій Іван Андрійович –

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри ОРД ННІКМ ХНУВС

Актуальні питання взаємодії оперативних працівників і слідчих під час виявлення та розслідування злочинів пов'язаних з торгівлею людьми

Статтю присвячено аналізу організаційних форм взаємодії між оперативними працівниками та слідчими час виявлення, попередження та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми з урахуванням вимог чинного Кримінального процесуального кодексу України та відомчих нормативно-правових актів.

Ключові слова: взаємодія, координація, виявлення та розслідування злочинів, кримінальне провадження, слідчий, оперативний працівник, організаційна форма.

Статья посвящена анализу организационных форм взаимодействия между следователями и оперативными работниками при выявлении и расследовании преступлений связанных с торговлей людьми с учетом требований действующего уголовного процессуального кодекса Украины и ведомственных нормативных правовых актов.

Ключевые слова: взаимодействие, координация, выявление и расследование преступлений, уголовное производство, следователь, оперативный работник, организационная форма.

The article is devoted to the analyze of organizational forms of interaction between investigators and operational staff in the detection and investigation of crimes related to trafficking in persons, taking into account the requirements deiperforms code of criminal procedure of Ukraine and departmental regulatory frameworks legal acts.

Key words: communication, coordination, identification and investigation of the crimes, criminal proceedings, the investigator, the worker, the organizational form.

Постановка проблеми. У сучасному світі торгівля людьми є одним із найбільш масових порушень прав і свобод людини. Враховуючи її небезпеку за сучасних умов, наша держава вживає ряд дієвих заходів щодо протидії цьому протиправному явищу, але, з часу запровадження кримінальної відповідності за торгівлю людьми з 1998 року до наступного часу відстежується стабільна динаміка збільшення кількості зареєстрованих на території України злочинів цього виду (з 2 до 118 злочинів) [1], що потребує від правоохоронних органів України подальшого вдосконалення організаційних та тактичних засад протидії торгівлі людьми.

Серед проблем, від вирішення яких безпосередньо залежить якість виявлення, попередження та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, однією з основних є проблема організації взаємодії різних суб'єктів цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні проблеми протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми були достатньо повно висвітлені в наукових працях О.М. Ємця [2], О.Б. Западнюка [3, с. 84-87], О.Л. Журби [4], Д.Г. Казначеева [5, с. 268-276], Ю.С. Нагачевської [6, с. 122-137], А.А. Небитова [7], Д.Б. Санакоева [8], та інших авторів.

Невирішені раніше проблеми. Проте слід зазначити, що питання щодо організації взаємодії різних суб'єктів цієї діяльності, були висвітлені з урахуванням норм законодавства, які вже втратили свою чинність.

У зв'язку з цим, спираючись на ідеї, викладені в роботах названих вчених, ми спромагаємося на цій науковій основі вирішити **мету** і задачі, поставлені нами у даній статті, а саме – дослідити та проаналізувати одну із важливих форм взаємодії суб'єктів протидії злочинам, пов'язаним з **торгівлею людьми** – взаємодію між оперативними працівниками та

слідчими, з урахуванням вимог чинного Кримінального процесуального кодексу України та відомчих нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу. Широке коло об'єктів пошукової діяльності і можливих джерел одержання інформації про вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми обумовлює необхідність участі у вирішенні цього завдання багатьох оперативних служб і підрозділів ОВС, а також інших правоохоронних органів.

Законодавець розмежував напрями діяльності по боротьбі зі злочинністю залежно від компетенції здійснення тих або інших функцій покладено на різні органи. Однак цей механічний поділ функцій зовсім не говорить про те, що інтереси цих органів, служб, їх працівників, які вирішують ці завдання, ніколи не перетнуться при проведенні різних заходів, під час пошуку тих самих аналогічних об'єктів, фіксації інформації кримінального чи розвідувального характеру. Особливо це стосується пошуку інформації у сферах, де здійснюється оперативно-розшукова діяльність різними відомствами, і яка підлягає перевірці зусиллями підрозділів, що мають різну відомчу підпорядкованість.

Тому підрозділи різних правоохоронних відомств у процесі виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми повинні функціонувати не ізольовано, а в рамках комплексної діяльності, у безпосередньому і опосередкованому взаємозв'язку і взаємодоповнюваності, тобто у взаємодії.

Якісна взаємодія створює сприятливі умови для швидкого виявлення та об'єктивного розслідування цих злочинів. Основними складовими цих процесів є:

- налагодження взаємодії на належному рівні з державними установами інших країн із приводу збору доказів членами СОГ, які працюють у рамках розпочатих досудових розслідувань;

- взаємодія працівників правоохоронних органів з представниками неурядових організацій, обмін даними стосовно жінок, які перебувають поза межами країни;

- взаємодія з науковими та навчальними закладами;

- постійний аналіз і моніторинг

механізмів та форм взаємодії, ефекту її впливу на боротьбу з цим негативним соціальним явищем як в Україні, так і на міжнародному рівні.

В юридичній літературі виділяють процесуальні та організаційні форми взаємодії. При цьому відзначають, що процесуальна взаємодія регламентована кримінальним процесуальним законом, а організаційна - відомчими нормативними актами [9, с.16].

Важливою складовою системної взаємодії під час досудового розслідування є співпраця в рамках вирішення спільних завдань між слідчим та оперативними працівниками. Взаємодія слідчого з оперативними працівниками - це узгоджена за цілями й задачами діяльність, спрямована на швидке виявлення злочину, а також його повне, об'єктивне і всебічне розслідування [10, с. 3-4].

Діяльність слідчого щодо розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми здійснюється на основі тісного співробітництва з оперативними працівниками. У більшості випадків функцію оперативно-розшукового супроводження цих кримінальних проваджень виконують працівники управлінь по боротьбі з торгівлею людьми УМВС (ГУМВС) України в областях. Тому далі йтиметься, головним чином, про взаємодію слідчого саме із представниками цих оперативно-розшукових підрозділів.

Відомо, що належним чином організований зв'язок, чіткий розподіл обов'язків між суб'єктами, кінцевою метою яких є досягнення позитивного спільного результату, дозволяє отримати його швидше і з меншими витратами сил і засобів. У будь-якій діяльності, що виконується групою чи колективом людей, одне з основних місць при вирішенні питань щодо шляхів її поліпшення посідають проблеми підвищення ефективності взаємодії.

У процесі виявлення й розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, на наш погляд, слід виділити: внутрішню взаємодію, під якою розуміється взаємопов'язана спільна діяльність оперативних підрозділів та слідчих одного відомства, та міжсистемну взаємодію, яка складається між різними відомствами (наприклад, слідчими органів внутрішніх справ та оперативними працівниками Служби безпеки України і

навпаки тощо).

Проаналізуємо докладніше проблемні питання взаємодії підрозділів боротьби з торгівлею людьми МВС України, спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України та СБУ, а також слідчих органів внутрішніх справ, у процесі виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Взаємини спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС і СБУ регулюються ст. 16 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [11], де передбачено лише єдину форму взаємодії, а саме – обмін оперативною інформацією. Тим більше, зазначений законодавчий акт визначає лише загальний принцип обміну такою інформацією й не встановлює розмежування компетенції між МВС і СБУ при отриманні цієї інформації.

Аналізуючи матеріали практики, можна відзначити, що взаємини зазначених вище органів, як правило, перебувають на рівні надання технічної допомоги органам СБУ з боку ОВС і лише в окремих випадках зустрічається саме обмін оперативною інформацією, що дуже негативно впливає на ефективне виявлення ознак даного виду злочинів та подальше їх розслідування.

На спецпідрозділи МВС та СБУ покладено здійснення принципово аналогічних функцій:

- оперативно-розшукова діяльність;
- створення банків інформації;
- забезпечення викриття корумпованих осіб в органах влади та управління;
- здійснення збору інформації і заходів щодо протидії проникненню закордонних злочинних організацій на територію України;
- документування діяльності злочинних співтовариств, що мають міжнародні зв'язки;
- здійснення постійного збору інформації про всіх кримінально активних осіб, здатних організувати злочинні групи, здійснити підкуп посадових осіб в органах влади і управління та які характеризуються значним колом міжнародних зв'язків;

- проведення комплексних оперативно-розшукових операцій;

- надання допомоги правоохоронним органам закордонних країн відповідно до двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод з питань протидії міжнародній організованій злочинності.

Розподіл функцій і повноважень при проведенні заходів, спрямованих на виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми обумовлює одночасне встановлення кола питань, вирішення яких підлягає обов'язковій координації, у тому числі й шляхом постійної взаємодії та створення єдиного інформаційного простору. При цьому оптимальними формами координації і взаємодії, як засвідчило вивчення практики спільної діяльності, є:

- формування спільних робочих груп з виявлення та збору оперативної інформації щодо осіб, які готують учинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми і, на базі МВС і СБУ, забезпечення повноти перевірки і реагування на повідомлення громадян (за фактами, інформацією про сексуальні злочини в цілому);

- спільна оперативно-тактична розробка спецпідрозділами МВС і СБУ фактів незаконного переміщення через державний кордон України поза пунктами митного контролю з метою виявлення ознак торгівлі людьми;

- розробка планів проведення спеціальних цільових оперативно-тактичних дій з метою виявлення і взяття на оперативний облік усіх фактів легалізації прибутків від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми на території України;

- подальша розробка форм і механізмів взаємодії спецпідрозділів по боротьбі з проявами організованої злочинності та корупції серед представників влади та місцевого самоврядування;

- взаємодія з відповідними структурами закордонних країн.

Розвиток і налагодження взаємодії між слідчими та оперативними працівниками, впровадження скоординованих заходів, спрямованих на виявлення, попередження та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, усунення колізій, що виникають у

спільній діяльності, зокрема, між спеціальними підрозділами, вимагають рішучих дій щодо удосконалення цієї практики.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми можуть виникнути обставини, пов'язані з виявленням додаткових епізодів злочинної діяльності підозрюваних. При цьому, як свідчить практика, головним чином приймається правильна форма реагування на це – створення СОГ з метою забезпечення комплексного й одночасного відпрацювання усіх версій події, що сталась, усіх напрямів розслідування та всієї групи запідозрених у вчиненні злочину осіб. На рівні відомчого нормативного регулювання діяльність СОГ регламентована Інструкцією з організації реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України [12].

Швидке і повне розкриття і розслідування даних злочинів неможливо уявити без чітко налагодженої співпраці слідчих та оперативних працівників в рамках СОГ. У літературі висловлюється обґрунтована думка про те, що СОГ є антиподом разової, епізодичної взаємодії [13, с. 12-13].

На наш погляд, для ефективного виявлення та розслідування злочинів взаємодія повинна бути постійною, тобто такою, яка здійснюється протягом усього розслідування й надалі до винесення обвинувального вироку в суді.

На наш погляд, до складу СОГ при розслідуванні аналізованих злочинів доцільно включати слідчих, що володіють певним досвідом розслідування, пов'язаних з торгівлею людьми, за необхідності навіть запрошених з інших регіонів. У групу обов'язково повинні входити представники підрозділів по боротьбі з торгівлею людьми, УБОЗ, а за необхідності – й інших підрозділів.

Необхідно вказати, що розслідування особливо складних кримінальних проваджень може бути доручено кільком слідчим та оперативним працівникам. Один зі слідчих призначається керівником СОГ, він здійснює провадження і безпосередньо керує діями слідчих та інших членів СОГ. Учасники групи

здійснюють свою діяльність відповідно до наданих їм доручень.

Слід визнати цілком обґрунтованим підхід законодавця, який заборонив оперативним працівникам здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні із власної ініціативи (ч. 2 ст. 41 КПК України), адже вони не можуть підміняти слідчого, а мають діяти лише в межах наданих повноважень. Постанову про створення міжвідомчої СОГ повинен виносити від свого імені тільки прокурор, а в рамках одного відомства – його керівник. Час дії такої групи повинен визначатися в постанові про її створення.

Іноді на практиці СОГ розпускаються після одержання визнання вини. Це становище навряд чи можна вважати правильним, тому що складність багатьох слідчих ситуацій навіть після одержання зізнання не зменшується. Зокрема, не зникають труднощі, пов'язані з перевіркою вірогідності та об'єктивності показань підозрюваного, відсутністю достатніх доказів, що підтверджують зізнання, наявністю підстав для припущень про вчинення підозрюваним інших злочинів або про участь у них інших осіб. Особливо важливим є збереження тих СОГ, які розслідують злочини, пов'язані з торгівлею людьми, у випадку наявності інформації про участь у їх вчиненні групи осіб.

Крім зазначених вище форм співпраці, взаємодія між слідчим і оперативними працівниками може полягати у взаємному обміні одержуваною інформацією, спільному плануванні, участі оперативних працівників у процесуальних діях, виконанні оперативними працівниками доручень слідчого.

Однією з форм взаємодії працівників оперативних підрозділів і слідчих є спільне планування роботи. Спільне планування дозволяє тактично правильно організувати роботу в рамках кримінального провадження та ефективно використовувати наявні сили й засоби. Воно може здійснюватися у двох варіантах: при реалізації оперативних матеріалів на початковому етапі розслідування і в процесі самого розслідування. У першому випадку йдеться про складання плану розслідування слідчим за участю оперативного працівника, що проводив оперативно-розшукові заходи до

початку досудового розслідування. Така участь забезпечує вибір оптимальних шляхів збереження у таємниці джерел оперативної інформації, визначає правильну послідовність запланованих процесуальних дій, мінімізує тактичний ризик при їх здійсненні. У другому – йдеться про узгодження планів процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів. Плани погоджуються за метою, часом і послідовністю проведення процесуальних дій та оперативних заходів.

Спільне планування сприяє зміцненню довіри між членами групи, появі впевненості окремих працівників у своїх силах, підвищенню їх професійної майстерності.

Спільне обговорення даних, отриманих слідчим та оперативним працівником, має місце як при обміні інформацією, так і при погодженому плануванні їхньої діяльності та виконанні оперативним працівником доручень слідчого. У такому обговоренні можуть брати участь керівники слідчих та оперативних

підрозділів, інші працівники. Воно може мати колективний характер при дотриманні необхідних вимог конспірації джерел оперативних даних.

Нарешті, спільні виїзди в іншу місцевість практикують у тих випадках, коли з міркувань оперативності або для досягнення інших тактичних цілей недоцільно доручати проведення окремих процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів правоохоронним органам іншої місцевості.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, хотілося б звернути увагу на те, що ізольованими, неузгодженими зусиллями досягти реальних успіхів у виявленні, попередженні та розслідуванні фактів торгівлі людьми неможливо. Ця проблема має бути вирішена лише через об'єднання зусиль всіх суб'єктів протидії – правоохоронних органів, державних і недержавних установ, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст.149 КК України за період поточного року з 01.01.2014 по 31.12.2014 в розрізі регіонів [Електронный ресурс]. – Режим доступу : http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=75005/Statistika-torgivlya_ludmi-1214.xls
2. Ємець О. М. Протидія оперативними підрозділами ОВС України торгівлі людьми, вчиненої організованою групою: криміналістичний та оперативно-розшуковий аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. М. Ємець ; НАВС. – К., 2011. – 20 с.
3. Западнюк О. Б. Організація оперативно-розшукової роботи підрозділами по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми / О. Б. Западнюк // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – Ч. 2, № 2. – С. 84-87.
4. Журба О. Л. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для порушення кримінальних справ про торгівлю людьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. Л. Журба ; ЛьвДУВС. – К., 2011. – 20 с.
5. Казначеев Д. Г. Оперативна розробка осіб, які займаються торгівлею людьми / Д. Г. Казначеев // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Спец. вип. – С. 268-276.
6. Нагачевська Ю. С. Основні заходи щодо виявлення та розкриття торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації / Ю. С. Нагачевська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – Спец. вип. № 1 – С. 122-137.
7. Небитов А. А. Кримінологічні засади запобігання торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. А. Небитов ; НАВС. – К., 2011. – 21 с.
8. Санакоєв Д. Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д. Б. Санакоєв ; ДДУВС. – К., 2004. – 20 с.
9. Бекетов М. Ю. Следователь органов внутренних дел и милиция : взаимодействие при

расследовании преступлений: учеб. пособие / М. Ю. Бекетов. – М. : Щит-М; МосУ МВД РФ, 2004. – 96 с.

10. Гаркуша Е. Л. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений, совершаемых организованными группами и преступными сообществами : лекция / Е. Л. Гаркуша. – М. : МИ МВД России. – 37 с.

11. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст.16

12. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : наказ МВС України від 22.10.2012 № 940 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 9. – Ст. 350.

13. Гоблиб Р. М. Взаимодействие органов следствия и дознания в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений : учеб. пособие / Р. М. Готлиб. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1983. – 80 с.